

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито методика формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів на організаційно-дослідницькому етапі експериментального дослідження. Охарактеризовано систему пошуково-дослідницьких завдань, яка заснована на сучасних вимогах до майбутніх педагогів, що висувуються до їх підготовки. Автором визначено шляхи ефективного протікання навчально-виховного процесу засобами науково-дослідної роботи у вищому навчальному закладі, яка представлена трьома напрямками: навчально-дослідна робота в структурі освітньо-виховного процесу, в позааудиторній діяльності, науково-дослідна робота, яка відбувається паралельно до навчального процесу.

Ключові слова: науково-дослідна робота, дослідницькі вміння, організація, професійна підготовка, майбутній педагог.

Постановка проблеми. За нашим припущенням, доцільна та ефективна організація науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах сприяє виробленню у студентів науково-дослідницьких підходів до адекватного й найбільш ефективного розв'язання нових педагогічних завдань і ситуацій, що з'являються в сучасному освітньому просторі, радикального й науково-педагогічного реагування на них в ситуаціях, що вимагають змін у майбутній професійній діяльності.

Найбільш складними перешкодами та труднощами в майбутніх педагогів на шляху до професіоналізму стали: відсутність стійкої системи ціннісних орієнтацій на творчу самореалізацію та саморозвиток засобами науково-дослідної роботи, на особистісно професійні досягнення в цій діяльності; брак здібностей до ціннісно-сміслового самовизначення й самоактуалізації у проблемних і дослідницьких ситуаціях; стереотипність мислення, діяльності, спілкування; низький рівень методологічної культури тощо.

Результати опитування та діагностики переконують у тому, що саме від ступеня подолання майбутніми педагогами названих труднощів залежить їхня готовність до віртуозного здійснення професійної діяльності, стабільно досягаючи в ній успіхів завдяки реалізації принципу «навчання через дослідництво» й шляхом формування дослідницьких умінь у суб'єктів навчально-виховного процесу.

Адже засобами науково-дослідної роботи забезпечується:

— залучення майбутніх педагогів до науково-дослідної роботи з метою наближення їх до професіоналізму;

- інтенсифікація процесу формування готовності студентів до майбутньої професійної педагогічної діяльності;
- накопичення енергії для майбутніх професійних перемог фахівця;
- розширення можливостей самореалізації, активізації творчого потенціалу майбутнього педагога.

Аналіз наукових досліджень. Проблема організації науково-дослідної роботи студентів була предметом досліджень В. Андрєєва, О. Білостоцької, С. Беляєва, А. Воробйова, П. Горкуненка, О. Дубасенюк, С. Золотухіної, Г. Кловак, М. Князян, В. Кулешової, О. Микитюка, О. Миргородської, Т. Мишковської, О. Набоки, В. Прошкіна, О. Рогозіної, М. Сомбаманії, Л. Султанової, М. Фролової, В. Шейко та ін.

Мета статті – розкрити методiku формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів на організаційно-дослідницькому етапі експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу. У процесі організації пошукової роботи студентів на *організаційно-дослідницькому етапі* (3, 4 курси) ми вирішували такі завдання:

- формування *стійкої* внутрішньої мотивації особистості з опорою на домінанту студента, активно-позитивного ставлення до науково-дослідної роботи;
- культивування наукового світогляду;
- виховання певних особистісних якостей (цілеспрямованості, працелюбності), наполегливості в подоланні труднощів під час розв’язання дослідницьких завдань;
- формування готовності до впровадження позитивних надбань і результатів власної пошукової діяльності в освітню практику;
- розширення знань і вмінь студентів в окресленій сфері майбутньої професійної діяльності;
- ознайомлення з методологією наукового пошуку;
- формування дослідницьких, аналітичних та прогностичних вмінь тощо.

Розв’язання даних завдань було передбачено шляхом формування таких *знань* студентів:

- методології наукового дослідження і способів її реалізації в різних видах педагогічних досліджень;
- сутності логіки наукового дослідження, підходів до вибору методів дослідження, правил пошуку наукової інформації;
- сутності аналітичних та прогностичних дій в процесі педагогічної діяльності;

- прийомів організації в науково-дослідницькій діяльності, її планування, алгоритму дослідницьких дій;
- вимог до оформлення статей, тез доповідей;
- загальних характеристик кваліфікаційних робіт (курскових та бакалаврських), їхньої структури і послідовності виконання, вимог до них.

На *організаційно-дослідницькому етапі* нашої експериментальної роботи ми прагнули сформулювати такі вміння у студентів, як:

- структурувати і систематизувати факти, явища, концепції, точки зору, критично аналізувати інформацію, давати їй оцінку;
- робити індуктивні і дедуктивні висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати знання і вміння в новій ситуації, співставляти, виявляти проблему, висувати гіпотезу;
- працювати з різними джерелами інформації, представляти наочно і конкретно ідеї і результати діяльності у вигляді моделей, схем, графіків тощо;
- прогнозувати і оцінювати результат, відстоювати свою позицію, встановлювати ділові взаємини з науковим керівником, застосовувати прийоми співпраці у процесі дослідницької діяльності;
- застосовувати прийоми організації в науково-дослідній діяльності, її планування, алгоритмізувати дії, виконувати практичну частину дослідження в певній послідовності;
- використовувати методи емпіричного і теоретичного дослідження, описувати отриманий експериментальний матеріал, робити висновки і оформлювати результати свого дослідження;
- грамотно, обґрунтовано в межах наукової етики публічно представляти результати індивідуальної і спільної дослідницької діяльності.

Це дозволило студентам випробувати свої сили в таких видах діяльності як: написання наукових доповідей, курсової роботи; участь у роботі предметних наукових гуртків, студентській олімпіаді, педагогічних аукціонах, ярмарку педагогічної творчості, педагогічному KBK, конкурсі знавців, творчих групах, науковій лабораторії, «Школі наукового професійного пошуку», педагогічних тренінгах; у конкурсах рефератів, виставках творчих робіт, дослідницьких фестивалях; проведення експериментального дослідження під час педагогічної практики; участь у засіданнях кафедри, факультету (інституту), Вченої ради університету тощо.

Зазначимо, що студенти (особливо третього курсу) – це не тільки студенти-дослідники, а й майбутні дослідники педагогічної дійсності, і, як засвідчила наша експериментальна робота, від того, наскільки

оперативно та інтенсивно вони оволодіють комплексом наукових і дослідницьких знань, умінь і навичок, залежить не тільки ефективність їхньої професійної підготовки, але й *результативність* майбутньої педагогічної діяльності. З огляду на це, нами вирішувалися завдання:

- формування у студентів досвіду безпосередньої дослідницької діяльності в галузі викладання певної навчальної дисципліни;
- підтримка у використанні вже розроблених наукових концепцій у практичній діяльності;
- включення майбутніми педагогами до навчально-виховного процесу інноваційних дослідницьких форм навчання учнів;
- усвідомлення значущості здійснення експериментальних досліджень у ході проходження педагогічної практики в школі тощо.

В експериментальній роботі ми орієнтувались на позитивні пізнавальні й професійні мотиви студентської молоді під час організації науково-дослідної роботи, які, у свою чергу, є сигналом для викладача.

Як уже зазначалося, мотиваційна сфера студентів достатньо динамічна. Відтак формування стійкої внутрішньої мотивації особистості до науково-дослідної роботи може виникати в процесі діяльності за умови її організації як творчого, особисто значущого процесу, в якому майбутні педагоги знаходять додатковий сенс та цінність.

Так, змістом діяльності педагога, спрямованої на формування активно-позитивного ставлення до пошуково-дослідної роботи, виступає:

- «введення» студентів до «науки» на основі цілісного, стислого, образного уявлення її сутності, змісту і структури, її значення і ролі в оволодінні професією;
- збагачення змісту навчального матеріалу цікавими і значущими для студентів фактами, теоріями, прикладами; оригінальне, незвичайне і емоційне його піднесення;
- організація творчої діяльності студентів, спрямованої на колективний пошук, продукування ідей і варіантів вирішення дослідницьких завдань, за допомогою включення їх у групові та колективні форми роботи, використання інтерактивних методів навчання (ділові ігри, тренінги, мозковий штурм тощо);
- активне використання сучасних інформаційних технологій, що дозволяють організувати вирішення мультиплікаційних, проєкційних, інтерактивних мультимедіа та інших завдань;
- створення ситуацій вибору (завдань для самостійної роботи, рівня навчання тощо), які забезпечують усвідомлення власної суб'єктної позиції;

– включення студентів у самоаналіз і самооцінку власної діяльності тощо.

Таким чином, відбувається зміщення мотиву на нову, що з'явилася в самій навчальній діяльності студентів, *мету*, пов'язану з ціннісним ставленням до самого процесу *пошуку* як до цікавого, особистісно-значимого для студента.

Діяльність викладача щодо організації цілепокладання і формування мотивів дослідницької діяльності студентів триває протягом усього процесу підготовки: під час вивчення кожної теми, на кожному занятті. Вона включає в себе такі дії:

– створення еталону засвоєння навчального матеріалу за кожною темою й висунення його студентам і прийняття його в якості власних цілей навчання;

– спільне визначення цілей розділу, теми, заняття на основі оволодіння студентами логіко-методологічними знаннями у відповідно до яких навчальний матеріал розбивається на навчальні елементи (дидактичні одиниці), підлягають засвоєнню;

– постановка конкретних професійних завдань, створення ситуацій, які спонукають студентів до самостійного визначення того, що їм необхідно опанувати для їх розв'язання;

– ознайомлення студентів з параметрами та показниками сформованості засвоюваних у процесі діяльності знань і дій, спрямованих на самостійне проектування ними результатів (цілей) пошуково-дослідницької діяльності, а також оволодіння критеріями самоаналізу і самооцінки ефективності власної діяльності.

З урахуванням даних вимог кожен етап науково-дослідницької діяльності має будуватися як завершений діяльнісний акт, що починається з організації цілепокладання, створення мотивації до діяльності, планування студентами власної пошукової діяльності та закінчується самоаналізом і самооцінкою, визначальними напрямками та завданнями її вдосконалення [4].

Чи не найважливішим аспектом успішної та продуктивної НДРС є їхнє групове самоствердження. Участь студентів у науково-дослідній діяльності має свої специфічні особливості, які зводяться до індивідуальної діяльності студентів. Специфіка організації навчально-виховного процесу в педагогічних університетах така, що навчальне спілкування між студентами здійснюється основним чином у груповій формі занять. Винятком тут є лише науково-дослідна робота. Незаперечним є той факт, що участь

студента педагогічного навчального закладу у виконанні науково-дослідної роботи є ефективною умовою становлення особистої *самореалізації* його особистості. Як засвідчує практика організації науково-дослідної роботи, в більшості випадків студенти прагнуть до організації колективної діяльності, яка спрямована на досягнення суспільно-значущого результату. В останні роки активізувалися й успішно застосовуються форми та методи залучення студентів до наукової діяльності, які сприяють посиленню творчого характеру навчального процесу. Це різні науково-творчі об'єднання студентів, проблемні, дослідницькі, конструкторські групи тощо [5].

Ідея використовувати студентську академічну групу як базис для вдосконалення навчально-виховної роботи педагогічних закладів була запропонована багато років тому. Але активне впровадження цього підходу в життєдіяльність розпочалося не так давно.

У процесі спільної діяльності зароджується новий *мотиваційний комплекс*, який з часом обростає новими мотиваційними шарами. На кожному наступному етапі розвитку самореалізації він виконує специфічні функції у процесі формування мети навчання – відіграє роль джерела смислоутворень і механізму самоактуалізації, що забезпечує точність (доцільність) обрання мети; у процесі вироблення рішень слугує основою їх гнучкої варіативності, під час професійного проектування – умовою нестандартності застосування педагогічних підходів [5, 57].

Групова робота формує позитивні умови особистісного розвитку учасників. Відомий психолог А. Маслоу, один із лідерів гуманістичної психології, запропонував критерії, які дозволяють визначити ступінь самоактуалізації особистості. Ці критерії можна застосувати й для учасників групової діяльності: адекватність і реалістичність в оцінці себе та довколишніх, прагнення уникати ілюзій та мати справу з реальною дійсністю; терпимість, уміння сприймати себе та інших такими, якими вони є, із розуміння ставитися до складнощів людської натури; безпосередність («спонтанність») емоційних реакцій і поведінки; широта життєвих інтересів; вірність життєвим цілям, уміння долати непорозуміння, опір та інші перепони; «креативність» – творча спрямованість мислення, винахідливість у професійній діяльності, новий погляд на звичні речі; здатність встановлювати тісні емоційні контакти з товаришами та колегами; почуття гумору; увага до моральних проблем [3].

У груповому процесі всі члени академічної групи взаємодіють один з одним. Ця взаємодія створює для групи можливість сформувати групові цілі, забезпечити ефективну організацію здійснення *особистісної самореалізації* майбутнього вчителя.

Активізація пізнавальної діяльності студентства, ефективне управління його формуванням і розвитком особистісної самореалізації, методичне, організаційне й морально-психологічне забезпечення – це не лише складна педагогічна проблема, але й важливе соціальне завдання. В умовах сучасності навчально-пізнавальна діяльність майбутнього вчителя наповнюється новим змістом і стає різновидом його соціальної активності, що перебуває в логічних взаємозв'язках із особистісною самореалізацією.

Важливими ознаками такої активності є усвідомлення майбутнім педагогом кінцевої мети – оволодіння знаннями і на цій основі творче ставлення до процесу пізнання. Ставлення студента до науково-дослідної роботи, його пізнавальна активність залежить насамперед від змісту мотивації навчальної діяльності, від взаємозв'язку суспільного й особистісного змісту вищої освіти, від структури й динаміки ціннісних орієнтацій студентів. Якість підготовки майбутнього педагога багато в чому залежить від того, наскільки від курсу навчання зростає інтелектуальна активність і на основі цього формується творчий тип мислення. Розвиток творчого мислення – складова частина комплексного процесу підготовки майбутніх учителів. Вона визначається тим, наскільки викладачі володіють науково обґрунтованими методами викладання, цілеспрямовано організовують роботу розвитку в студентів здатності до творчого мислення з урахуванням індивідуальних особливостей кожного із них.

Соціально-групові методи організації навчального процесу необхідно органічно поєднувати з творчим використанням індивідуального підходу до розвитку навчально-пізнавальної активності. Створення оптимальних умов для творчого розвитку майбутнього фахівця передбачає педагогічне доцільне поєднання індивідуальних та групових форм організації навчального процесу, зростання ролі студентських колективів і розвиток творчої активності майбутніх учителів.

Навчання і розвиток особистості студента в напрямку вияву його особистісної самореалізації залежить не тільки від здібностей самого студента, його працездатності, наполегливості в оволодінні знаннями, а значну роль тут відіграє характер мікросередовища академічної групи, який відбивається на процесах мотиваційної сфери у процесі вироблення ставлення до майбутньої професії, товаришів, викладачів [5].

Окреслені шляхи підготовки майбутнього педагога до успішного розв'язання педагогічних ситуацій і завдань засобами НДР спонукало відшукати науковий спосіб визначення факторів полегшення та прискорення процесу занурення студентів до науково-дослідницької діяльності на організаційно-дослідницькому етапі.

Емпіричні спостереження в нашому експерименті підтвердили, що групова форма організації науково-дослідної роботи студентів в умовах навчально-виховного процесу педагогічного вузу набуває особливого значення. Адже, «опанування складною, цілісною професійною діяльністю вимагає, щоб форми організації навчально-пізнавальної діяльності були адекватні майбутній професійній діяльності, предметній і соціальній» [1].

Групова робота в різних її проявах і формах підвищує ефективність та результативність навчання, рівень мотивації студентів, зокрема внутрішньої мотивації до навчання. Крім того, діяльність в умовах кооперації формує дружнє оточення, вміння у студентів працювати в команді, підвищує самооцінку та комунікативну компетенцію майбутніх учителів. Під час застосування групової роботи студенти навчають один одного, самі розподіляють завдання між собою, контролюють, оцінюють один одного, тобто виконують діяльність, яка відповідає діяльності вчителя, що в свою чергу обумовлює позитивний вплив на ефективність пізнавальної діяльності майбутніх фахівців [2].

Висновки. Отже, результати організаційно-дослідницького етапу засвідчили, що проведені заходи сприяли закріпленню стійких мотивів щодо впровадження основ науково-дослідницької діяльності; створювали сприятливі умови для інтеріоризації ціннісно-особистісного ставлення майбутніх педагогів до НДР, подальшої творчої пошукової діяльності, продукування професійного оптимізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособие / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Лопай С. А. Застосування групових форм організації пізнавальної діяльності студентів на лекціях в курсі інформатики / С. А. Лопай, Н. В. Олефіренко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : Зб. наук. пр. / Редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя. – 2005. – Вип. 36. – С. 329–333.
3. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – СПб. : Феникс, 2001. – 478 с.
4. Никитина Н. Н. Основы профессионально-педагогической деятельности : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Н. Н. Никитина, О. М. Железнякова, М. А. Петухов. – М. : Мастерство, 2002. – 288 с.
5. Радул В. В. Дослідження особливостей самореалізації особистості : [монографія] / В. В. Радул, І. П. Краснощок, І. В. Лебедик. – К. : «Імекс-ЛТД», 2009. – 352 с.

РЕЗЮМЕ

Л. А. Сущенко. Методика формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів в процесі професійної підготовки: результати дослідження.

В статті розкрито методика формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів на організаційно-дослідницькому етапі експериментального дослідження. Охарактеризована система пошуково-

исследовательских заданий, которая основана на современных требованиях к будущим педагогам, предъявляемых к их подготовке. Автором определены пути эффективного протекания учебно-воспитательного процесса средствами научно-исследовательской работы в вузе, которая представлена тремя направлениями: научно-исследовательская работа в структуре образовательно-воспитательного процесса, во внеаудиторной деятельности, научно-исследовательская работа, которая происходит параллельно учебному процессу.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, исследовательские умения, организация, профессиональная подготовка, будущий педагог.

SUMMARY

L. Sushchenko. Methods of forming research skills of future teachers in the process of professional training: results of the investigation

In the article the methods of forming the research skills of future teachers on the organizational and exploratory stage of the pilot is studied. The search and research tasks, which are based on modern requirements for preparation of future teachers are characterized. The author defines the effective flow of the educational process by means of research work at the university, which consists of three directions: scientific research in the structure of education and the educational process, extracurricular activities, scientific research, which is parallel to the educational process.

Key words: scientific research, study skills, organization, training, future teachers.

УДК [378.011.3–051:91]:37.091.33

О. М. Трегубенко

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

У статті розкрито значення упровадження технології проблемного навчання в процес професійної підготовки вчителів географії. Розглянуто види проблемних питань і типи проблемних ситуацій, які доцільно використовувати в процесі підготовки майбутніх фахівців. Визначено методичні основи створення та розв'язання проблемних ситуацій під час викладання фахових дисциплін. Проаналізовано способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вирішення проблемного завдання. Висвітлено методичні вимоги до використання технології проблемного навчання в процесі професійної підготовки вчителів географії.

Ключові слова: технологія проблемного навчання, професійна підготовка вчителів географії, розвиток особистості майбутнього фахівця.

Постановка проблеми. Потреби сучасного суспільства зумовили особливу актуальність проблеми підготовки освіченого, компетентного, творчо спрямованого вчителя, спроможного інтелектуалізувати свою професійну діяльність, що проявляється, перш за все, у системному використанні усвідомлених загальнотеоретичних та методичних знань для